

ÇAĞDAŞ DEVLET ÖZELLEŞTİRİR!

Dr. E. Arzu İMREN

Dünya başdöndürücü bir hızla değişiyor. Özellikle 21. yüzyıla "geri saymaya başladığımız" şu günlerde, yeni dünya düzenine ayak uydurabilmek, diğer bir deyişle "çağdaş bir devlet" olabilmek için, ivedilikle yapmamız gereken şeyler var.

Devlet, çağdaş anlamı ile, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğunun egemenlik ve bağımsızlık temelinde oluşturduğu siyasal örgütlenmedir.

Neredeyse dünyanın ilk kurulduğu yıllardan beri kimi zaman halkın yanında, onlarla omuz omuza, kimi zamansa halka karşı zalimce, hep "devletler" vardı. 21. yüzyıla "beş kala" ise herkesin sorduğu soru, devletin toplumun ekonomik yaşamına 'nasıl' ve 'ne ölçüde' katılması gerektiği.

Aslında bu konu biz insanlar için yeni değil. Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" adlı eserini yarattığı 19. yüzyıldan bugüne değin devletin sınırları ve işlevi giderek daha yoğun bir biçimde tartışma konusu haline geldi.

Adam Smith, tarih boyunca belki başka hiçbir kitabın bu denli kalıcı ve ses getiren etkisinin görülmediği eserinde, devletin ekonomiyi 'beceriksizce' bile değil, 'hiç yönetemeyeceğini' savundu. Buna neden ise çok basitti. Devletin 'doğası' ekonomik hayatı yönlendirmesine tek ve en büyük engeldi.

Kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılan kaynakların kıt olması, devletin optimum kaynak dağılımını sağlamak, fiyat istikrarı ve tam istihdam denge düzeyine ulaşmak, dış ticaret dengesini temin etmek, iktisadi büyümeyi sürdürmek ve adil gelir dağılımını oluşturmak gibi çeşitli amaçlarla ekonomik hayata müdahale etmesine neden olmuştur.

Devletin ekonomik yaşama sözü edilen biçimlerde ve sistemli olarak 'burununu sokması' olan "İktisadi Müdahalecilik" bu nedenlerle doğmuştur. Ancak, iktisadi düşüncenin gelişimine paralel olarak devletin ekonomideki rolü de değişim göstermeye başlamıştır. Dünyadaki siyasi ve ekonomik gelişmelerin hız kazanması neticesinde ülkeler yeniden yapılanma anlayışı ile ülke refahlarını arttırabilmek amacıyla kendileri için en faydalı olacağına inandıkları siyasal ve ekonomik sistemin arayışına girmişlerdir.

Yakın zamana dek dünyadaki ülkelere benimsenen iki ekonomik sistem vardı. Bunlar, tüm üretim araçlarının devlete ait olduğu, fiyatların bir sonuç olduğu, sistem içinde üretim kararlarının devletçe alındığı "Sosyalist Sistem" ve diğer yandan, tüm üretim kaynaklarının özel mülkiyetin elinde olduğu, üretim kararlarına devletin karışmadığı "Kapitalist Sistem". Zaman, kapitalist sistemin 'insan doğasına daha uygun bir sistem' olduğunu gösterdi.

Kapitalist ekonomik sistem çerçevesinde yönetilen ülkelerde, genel olarak serbest piyasa ekonomisi modelinin tercih edildiği görülmekte. Serbest piyasa ekonomisi, diğer bir ifadeyle liberal ekonomide, piyasadaki arz ve talep mekanizmaları toplumsal ve ekonomik bakımdan en yararlı ve en verimli sonuçları yaratacağından, devletin görevleri, yurttaşların güvenliğinin sağlanması ve adalet, eğitim, sağlık gibi hizmetlerle sınırlanmaktadır. Devletin finansal kesimden fon toplaması, korumacılık önlemleri alması, KİT'ler yoluyla tekelleşme, bürokrasi, döviz kurlarına ve faiz oranlarına müdahalesi serbest piyasa ekonomisinin işleyişini olumsuz yönde etkiler.

Serbest piyasa ekonomisinin benimsendiği ülkelerde devlet tabii ki belli ölçülerde ekonomik hayatla ilgilidir. Ancak, bu ilgi, 'vergileendirme' sistemindeki ayarlamaların dışına çıkmamalıdır. Devlet, ekonomiye, gözetim ve kontrol dışında üretken olarak katılmamalıdır. Piyasa ekonomisine işlerlik kazandırma prensibinin bir amacı da kamu kesiminin ekonomideki payının azaltılmasıdır. Bu amaca varabilmek ise ancak "özelleştirme" ile mümkündür.

Özellikle Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) özel kişi ya da kuruluşlara satılması anlamına gelen özelleştirme, her ne kadar ilk ortaya atıldığında birçok

kişinin muhalefetiyle karşılaştıysa da KİT'lerin artan borçlan ile devletlerin ekonomileri üzerinde ağır bir yük oluşturmaları sonucu söz konusu görüş benimsenmeye başlandı. Bu benimsenmenin altında yatan nedenler arasında devlet programlarının ve devlet uygulamalarının uğradığı başarısızlıklar ve devletin gelir yaratma yeteneğinin sınırlı olması sayılabilir.

19. yüzyılda Avrupa ülkelerinde devletçe sürdürülen etkinlikler genelde başarılı oldu. Örneğin, posta-telgraf-telefon hizmetleri, demiryolu taşımacılığı gibi.

Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yürürlüğe konan devlet programları, 'kamu-özel sektör dünyaları' arasında farklı bir ilişki sergileyen Japonya dışındaki diğer birçok gelişmiş ülkede başarısızlıkla noktalandı. Bu başarısızlık, İngiltere, Fransa gibi ülkeleri KİT'lerini özelleştirmeye yöneltti.

İngiliz KİT'lerini hızla özelleştiren Thatcher hükümeti, özelleştirmenin İngiliz ekonomisinin kilit sektörlerinin yönetiminde etkinliği arttıracak temel değişiklikler getireceğini savundu. Yönetici ve işçiler, özelleştirme yoluyla gerçek potansiyellerini ortaya koyacak, dolayısıyla kuruluşların verimlilik ve etkinliği artacaktı.

KİT'lerin kuruluş amaçları arasında özel sektörün sermaye yetersizliği nedeniyle giremediği ekonomik alanlara girerek sosyal altyapı eksikliklerini gidermek ve dolayısıyla kalkınmayı sağlamak en önemli yeri alır.

Önceleri, hem devlet ve hem de bireyler için yararlı olan bu uygulama, zaman içerisinde kamu kuruluşları açıklar vermeye başlayınca olumsuz tepkiler almaya başladı.

KİT'lerini özelleştiren ülkelerin amaçları nitelik ve nicelik bakımından birbirinden farklılık arz edebilir. Özelleştirme genelde politik tercihlere dayanır.

Özelleştirmenin işletmecilik açısından yararları yadsınmaz. Özellikle belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış ülkeler, kendi koşullarını değerlendirerek sınırlı olan kaynakların 'rasyonel' bir biçimde kullanımını sağlayabilirler.

Bugün dünyanın değişik yerlerinde birçok ülke, özelleştirme yoluyla hem bütçelerine ek gelir temin etmekte ve hem de ekonomilerini daha liberal hale getirmektedirler.

Adam Smith'in de savunduğu gibi, devlet yapısal olarak bazı aktivitelere uygun değildir. Devletin yapabileceği şeyler için ise koşulların elverişli olması gereklidir. Devletin gerçekleştirdiği bir işin başarılı olabilmesi için ön koşul bu

konuda "tekel" olmasıdır. Eğer, aynı işi yapmanın başka yollar varsa, yani rekabet bulunuyorsa, devletin ekonomik faaliyeti yürümez.

Avrupa ülkelerinde posta-telgraf-telefon hizmetleri ve demiryolu taşımacılığındaki fiyaskolar bu sebeptendir. Teknolojik gelişme sonucu ortaya aynı hizmeti sağlayacak alternatif yolların çıkması devletin tekel konumunu sarsmıştır.

Öte yandan, 'faydalı dönemini' doldurmuş olsa bile herhangi bir etkinlikten vazgeçmek, devlet yönetimi için zordur. Dolayısıyla, KİT'lerde modası geçmiş, verimliliğini yitirmiş teknolojilerle ve haddinden fazla sayıda personelle üretim sürdürülmeye çabşumaktadır.

Devletçe yürütölen bir ekonomik etkinlik, birden fazla amaca yönelince yozlaşır. Özel bir kuruluş nasıl tasviye edilebilir ya da satılabilirse 'amaca hizmet etmekten uzaklaşan KİT'ler' de aynı işleme tâbi tutulmalıdır.

Devletçe oluşturuldu, diye kamu kumluşlarının sonsuza dek faaliyetlerini sürdürmeleri gerekmez.

Ülkemizde cumhuriyetin ilk yıllarında 'devletçilik' felsefesiyle kurulan KİT'ler, başlangıçta kuruluş amaçlarına hizmet etmiş, ancak daha sonraları siyasi iktidarların oyuncuğı haline gelmişlerdir. İktidarlar değıştikçe kendi tanıdıklarını iş başına getirmişler, 'İşe göre adam'dan ziyade 'Adama göre iş' felsefesi güdülererek başka türlü iş bulmaları zor olan kimseler istihdam edilmiş, gereğinden fazla istihdam sonucu büyük zararlara uğramıştır. Bunların devletin idaresinden alınarak özel sektöre devredilmesi gereğı ancak 1980'den sonra anlaşılmıştır.

Türkiye'de özelleştirmeye Kasım 1991'de göreve gelen iktidarın programında da önemli bir yer verilmiştir.

Ülkemiz Gayri Safi Milli Hasılası'nın % 40 gibi büyük bir bölümünü oluşturan kamu kesiminin küçültölmesi gerekliliğı nihayet anlaşılmıştır.

Bununla birlikte 1993 yılında ekonomik dengelerin bozulmasında büyük etkisi olan kamu kesimi borçlanma gereğı, GSMH oranının % 9'da kalması hedeflenmiştir. Ancak bu rakamın % 12.5'lere ulaşması kaçınılmaz görölmektedir.

KİT'lerin özelleştirilmesine yönelik çalışmaların yoğunluk kazandığı son günlerde siyasiler arasındaki tartışmalara bakıldığında olayın farklı boyutlara

geldiği görülmektedir. Devlet tarafından yürütülen iktisadi bir etkinlik belli bir amacın elde edilmesinde kullanılan bir araçtır. Kutsal bir niteliğe büründürülmesi ise yanlıştır.

Kamu hizmetlerini sunan kuruluşlar, bunların ilk kez başlatılmalarına temel olan şartlar değişince yenilenmeli ya da kapatılmalıdır. Son günlerde Sümerbank gibi devlet ekonomisinin ağır toptanlarından olan bir kuruluşun bankacılık kısmının ve Türkiye Denizcilik İşletmelerinin özelleştirilmesi, Posta-Telgraf-Telefon İşletmeleri Genel Müdürlüğünden posta ve telgraf hizmetleri dışındaki hizmetlerin ayrılarak haberleşme sistemlerini yürütmek üzere Telekomünikasyon A.Ş.'nin kuruluşuna ilişkin kararların alınması, özelleştirmede iktidar ortağından gelen muhalefete rağmen önemli adımlar atıldığına bir göstergesidir.

Devletin yaptığı her faaliyet sonsuza kadar sürecek değildir. Ancak yine de devletin yürüttüğü herhangi bir etkinlikten vazgeçilmesi zordur ve sözkonusu eylem, ne yazık ki genelde şiddetli bir dirençle karşılaşır.

Ancak, her devrim -ki, özelleştirme de ekonomik hayatta bir devrimdir- belli bir düzeyde muhalefetle karşılaşması demokratik bir ortamda doğaldır. Devlete ait olmayan kuruluşların, yani özel sektörün devletten daha iyi ya da en azından devlet kadar iyi yapabileceği tüm faaliyetlerde 'kendini göstermesi' özendirilmelidir.

Kuvvet düzeninin yerini 'para düzeninin' aldığı yeni dünya sisteminde devlete birçok konuda olduğu gibi ekonomi alanında da iş düşüyor. Yeni yeni oluşan ve önümüzdeki yıllarda tamamen yerleşecek olan uygulama, devletin bilfiil üretime katılmayıp, halkın sağlık, güvenlik, eğitim gibi sorunlarıyla ilgilenmesi, bunun yanı sıra özel sektörün faaliyetlerini daha rahat sürdürebilmesini sağlamak amacıyla mevcut bürokratik engelleri kaldırmasıdır.